

บทที่ ๒

แนวคิดเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน และเพลงพื้นบ้านในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้านหมายถึงเพลงที่แต่งขึ้นโดยชาวบ้าน มีเนื้อหาสาระ สำนวนและสำเนียงของชาวบ้าน ซึ่งเพลงพื้นบ้านมีลักษณะดังนี้^๙ ไม่ทราบนามผู้แต่ง แต่งโดยศิลปินที่มีได้รับการฝึกฝนอบรมในการแต่งเพลง มีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน มีลักษณะเป็นการแสดงออกทางดนตรีของคนส่วนใหญ่ ขับร้องและบรรเลงโดยนักร้องหรือนักดนตรีที่มีได้ฝึกฝนอบรมทางทฤษฎี เป็นเพลงที่สืบทอดด้วยความทรงจำ มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ตามความนิยมของผู้เล่นและผู้ฟัง ไม่มีใครตัดสินได้ว่าทำนองดั้งเดิมเป็นอย่างไร

นักคติชาวบ้าน (Folklorist) ได้ให้ความสนใจและค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิต หรือการดำเนินชีวิตของชนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเฉพาะการศึกษาวิชาคติชนวิทยา คติชาวบ้านมีลักษณะ หรือหมายถึง ๑) เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ที่รับช่วงกันต่อ ๆ มา จากคนรุ่นก่อน มาสู่คนรุ่นหลังหลายชั่วอายุคน ๒) คติชาวบ้านประเภทใช้ถ้อยคำ (Verbal) จะไม่มีการจดบันทึกในชั้นแรก ถ่ายทอดกันด้วยการบอกเล่า หรือเรียกว่า มุขปาฐะ ๓) คติชาวบ้านประเภทอื่นที่นอกเหนือจากคติชาวบ้านประเภทใช้ถ้อยคำ เช่นศิลปะอาชีพอาศัยการใช้การสังเกตโดยไม่มีโรงเรียนหรือครูอย่างเป็นทางการจะลักษณะ ๔) ไม่ทราบว่าใครเป็นผู้คิดคติชาวบ้านประเภทนั้น ๆ ขึ้นเป็นครั้งแรก ๕) เป็นมรดกของคนส่วนใหญ่ของประเทศ หรือของกลุ่มชนนั้นๆ^{๑๐}

เพลงพื้นบ้านหมายถึง เพลงชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นก็ประดิษฐ์แบบแผนการเล่น การร้องเพลงไปตามความนิยมและสำเนียงพูดที่เปลี่ยนแปลงแตกต่างกัน เพลงแบบนี้มักจะนิยมร้องกันในเวลาเทศกาล หรืองานที่มีการชุมนุมผู้คนในหมู่บ้านมาร่วมรื่นเริงกันชั่วคราว

^๙เจริญชัย ชนไพโรจน์, *ดนตรีพื้นบ้านอีสาน*,มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,๒๕๒๖.

^{๑๐}ภิญโญ จิตต์ธรรม, *คติชาวบ้านอันดับ ๑ เพลงชาวบ้าน*, (สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา ๒๕๑๖),

ชั่วคราว เช่น ตรุษสงกรานต์ ขึ้นปีใหม่ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า และการลงแขกเอาแรงกัน ในกิจอันเป็นอาชีพ เช่น เกี่ยวข้าว นวดข้าว เป็นต้น และเนื้อหาของเพลงที่ร้องกันไม่ว่าทำนองเพลงชนิดใด จะมีอยู่อย่างเดียวกันคือ เรื่องว่าผู้ชายเกี้ยวผู้หญิง สิ่งสำคัญในการร้องก็อยู่ที่ผู้คิดค้นกลอนสด ร้องแก้กันด้วยปฏิภาณอันทำให้เกิดรสสนุกทั้งสองฝ่าย

สิทธา พินิจภูวดลและประทีป วาทิกทินกร ได้กล่าวถึงบทเพลงในฐานะที่เป็นบทร้อยกรองว่า การใช้บทร้อยกรองในการขับร้องเพลงนั้น เป็นสิ่งที่ทันสมัยอยู่เสมอในทุกชาติ ทุกประเทศทั่วโลก นับตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบันนี้ ทุกชาติจะมีชื่อเรียกบทร้อยกรอง ที่ใช้ร้องเพลงมากมาย เช่น เรียกว่าบทสวด (Hymn) บทสวดดีต่าง ๆ รวมทั้งสวดดีสังเวกกล่อมช้าง บัลลาด ซอ แอ่ว บทกล่อมเด็ก แห่ เท่ ร้องเรือ เป็นต้น บทเพลงที่แต่งเป็นร้อยแก้วนั้นหายากมาก เพราะไม่มีใครนิยมคำประพันธ์ประเภทลำนำหรือบทเพลงของไทยที่ไพเราะเพราะพริ้งและยังยืนนานมาแต่โบราณนั้นมีมากมาย บทร้อยกรองเมื่อใช้ในการขับร้องนี้ มีประโยชน์มากในชีวิตประจำวัน เพราะก่อให้เกิดความเบิกบาน สราญใจ และช่วยผ่อนคลายความเคร่งเครียดได้เป็นอย่างดี เป็นร้อยกรองที่มีคุณค่าทางบันเทิงเรีงมย์^{๑๑}

สุกัญญา สุจฉายา ได้ให้คำนิยามของเพลงพื้นบ้านว่า เพลงพื้นบ้านมีความเก่าแก่ สืบทอดจากปากต่อปากมาหลายชั่วอายุคน โดยอาศัยการจดจำ ไม่มีกาเนิดที่แน่ชัด แต่เป็นที่ยอมรับและถ่ายทอดกันอย่างแพร่หลาย ลักษณะเด่นของเพลงพื้นบ้าน คือ ความเรียบง่ายและมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น ความเรียบง่ายนั้นปรากฏอยู่ในรูปแบบและทำนอง ความเรียบง่ายของรูปแบบ คือ การซ้ำคำ ซ้ำวรรค ซ้ำโครงสร้างของจังหวะสัมผัส (Isorhythmic Structure) ภาษาที่ใช้เป็นภาษาพูดธรรมดา ส่วนความเรียบง่ายในท่วงทำนอง คือ มีทำนองไม่ซับซ้อน มีระดับเสียงซ้ำไปซ้ำมา (Recurring tone) มีช่วงจังหวะหยุด (Interval) ที่แน่นอน จึงง่ายและสะดวกต่อการจดจำ ส่วนลักษณะเฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ที่ภาษาที่รจนา ท่วงทำนอง ภาพสังคมที่สะท้อนอยู่ในเนื้อหาของบทเพลงและแก่นเรื่อง (theme) เป็นสากล^{๑๒}

สุมาลย์ เรืองเดช ได้กล่าวถึงเพลงพื้นบ้านไว้ว่า “เนื้อร้องและทำนองเพลงพื้นบ้านนั้น ไม่มีระเบียบแบบแผนว่าจะต้องใช้เสียงใดสูงต่ำแค่ไหน ไม่มีการแต่งไว้ล่วงหน้า ทำนองและเนื้อร้อง

^{๑๑}สิทธา พินิจภูวดล และประทีป วาทิกทินกร. ร้อยกรอง,(กรมประชาสัมพันธ์ : โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิง ปากเกร็ด,๒๕๑๘),หน้า ๑๒๐.

^{๑๒}สุกัญญา สุจฉายา, เพลงปฎิพากย์ : บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕),หน้า ๙๕.

เกิดขึ้นในใจอย่างไรก็เปล่งเสียงออกมาอย่างนั้น เพลงพื้นเมืองทั้งหมดเป็นเพลงที่มีทำนองง่ายๆ และซ้ำเนื้อร้อง อาจจะสั้นหรือยาวก็ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับอารมณ์ตามธรรมชาติ”^{๑๓}

๒.๑.๑ ลักษณะทั่วไปของเพลงพื้นบ้าน

ลักษณะของดนตรีพื้นบ้านไม่แตกต่างอะไรกับหุ่นที่ยังไม่แต่งตัว^{๑๔} ศิลปินพื้นบ้านที่ถูกสร้างมาจากสังคมชาวบ้าน จะเป็นผู้บอกให้เราทราบถึงฐานะสังคมในระดับชาวบ้าน ด้วยศิลปะที่เขาได้แสดงออกมาให้เราเห็นอย่างชัดเจน ทำให้เราได้ทราบถึงสิ่งต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ใน ชาวบ้านได้มากมาย เช่น กิริยา มารยาท ภาษา วัฒนธรรม อาชีพ ประวัติศาสตร์ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ ทำให้คนรุ่นหลัง ได้อาศัยศิลปวัฒนธรรมของชาวบ้าน มองลึกเข้าไปสู่สังคมในอดีตได้อย่างชัดเจน เพลงพื้นบ้านจึงเท่ากับว่าเป็นกระจกแก้วใสที่ส่องให้เห็นถึงสภาพ ของสังคมไทยในอดีตได้อย่างชัดเจน ดนตรีพื้นบ้านเป็นศิลปะที่แสดงออกถึงการสืบทอดทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของไทยซึ่งการแสดงดนตรีพื้นบ้านของแต่ละภาคจะออกมาในรูปแบบใดนั้น ขึ้นอยู่กับอิทธิพลทางภูมิศาสตร์สภาพสังคม สิ่งแวดล้อม การประกอบอาชีพ ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ และนิสัยของประชาชนในท้องถิ่นนั้น จึงทำให้การแสดงดนตรีพื้นบ้านแตกต่างกันออกไป ดนตรีพื้นบ้านเกิดจากความสร้างสรรค์ของชาวบ้าน ในการนำวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาประดิษฐ์เป็นเครื่องดนตรี ตามความคิดของตน เพื่อความบันเทิง

๒.๑.๒ ประเภทของเพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้านอาจแบ่งได้หลายประเภทเช่นแบ่งตามเขตพื้นที่ แบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรม แบ่งตามวัยหรือแบ่งตามจุดประสงค์ของบทเพลง ประเภทของเพลงพื้นบ้านตามปัจจัยดังนี้ ๑) แบ่งตามเขตพื้นที่ เป็นการแบ่งตามสถานที่ที่ปรากฏเพลงอาจเป็นกว้างที่สุดเป็นภาคๆ เช่นเพลงพื้นบ้านภาคเหนือคือสาวซอจ้อย เพลงพื้นบ้านภาคกลางคือ เพลงฉ่อย เพลงลำตัด ฯลฯ เพลงพื้นบ้านภาคใต้คือ เพลงบอก เพลงโนราห์ เพลงเรือ ฯลฯ เพลงพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือ หมอลำ เพลงโคราช เพลงกันตรึม อาโย เจริญ เป็นต้น ๒) แบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรมของผู้เป็นเจ้าของเพลง เป็นการแบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่างๆ เช่นชาวอีสานมีเพลงพื้นบ้าน เพลงพื้นเมืองและการละเล่นพื้นเมืองที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะสภาพภูมิศาสตร์และขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น แบ่งได้ ๓ กลุ่มคือ กลุ่มวัฒนธรรมไทยโคราช กลุ่มวัฒนธรรมกันตรึม และกลุ่มวัฒนธรรม

^{๑๓} สุมาลย์ เรืองเดช, เพลงพื้นเมืองจากพนมทวน, (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, ๒๕๑๘), หน้า ๗๕.

^{๑๔} สัจ จูเขาทอง, เพลงพื้นบ้านเพลงที่แฝงไปด้วยคุณค่าแห่งความรู้ในอดีต, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ, ๒๕๓๑) หน้า ๕๔.

หมอลำ หรือแบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรมไทยโคราช กลุ่มวัฒนธรรมไทยเขมร กลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว เพลงพื้นบ้านกลุ่มไทยพุทธ เพลงพื้นบ้านกลุ่มไทยมุสลิม เป็นต้น ๓) แบ่งตามโอกาสที่ร้อง เป็นเพลงที่ร้องตามฤดูกาล หรือเทศกาลและเพลงที่ร้องเล่นได้ทั่วไปไม่จำกัดโอกาสเช่น เพลงที่ร้องในฤดูกาลเก็บเกี่ยวได้แก่เพลงเกี่ยวข้าว เพลงสาบพาง (ภาคกลาง) เพลงนา (ภาคใต้) สำหรับเพลงที่ร้องในตรุษสงกรานต์คือเพลงบอก (ภาคใต้) เพลงร่อยพรธา (กาญจนบุรี) เพลงตรุษ (สุรินทร์) ส่วนเพลงที่ร้องได้ทั่วไปไม่จำกัดโอกาสคือเพลงโคราช ขอ หมอลำ เป็นต้น ๔) แบ่งตามเพศของผู้ขับร้อง เพลงแต่ละบทจะใช้ร้องสำหรับหญิง สำหรับชาย เช่นเพลงสวดสรวญญ์ของอีสานเป็นเพลงของผู้หญิง เพลงที่ร้องในพิธีกรรมงานศพเช่นเพลงกาหลอ (ภาคใต้) เพลงด้อมโมง(สุรินทร์) สวดมาลัย (ภาคใต้) เป็นเพลงเฉพาะผู้ชาย ๕) แบ่งตามวัยของผู้ขับร้อง การขับร้องเพลงพื้นบ้านบางครั้งก็แบ่งตามวัยของผู้เล่นขับร้อง เช่น เพลงเด็ก สำหรับเด็กร้องเล่น เพลงผู้ใหญ่ สำหรับผู้ใหญ่ขับร้อง เช่นเพลงจำจิมะเขือเปราะ เป็นเพลงเด็ก ขอ หมอลำ เพลงฉ่อยเป็นเพลงผู้ใหญ่ เป็นต้น ๖) แบ่งตามความสั้นยาวของบทเพลง ลักษณะการขับร้องเพลงพื้นบ้านไทยส่วนมากมักจะมีรูปแบบของการร้องเพลงที่คล้ายคลึงกันเช่นเพลงโต้ตอบกัน ยาวและเพลงโต้ตอบสั้น เพลงโต้ตอบยาวได้แก่เพลงเรือ เพลงระบำบ้านไร่ เพลงพวงมาลัย เป็นต้น เพลงโต้ตอบสั้นได้แก่เพลงระบำ เพลงสาบพาง เพลงอธิฐาน เป็นต้น ๗) แบ่งตามจุดประสงค์ในการร้อง เช่นเพลงกล่อมเด็ก เพลงขู่เด็ก เพลงปลอบเด็ก นอกจากนี้ก็จะมีการแบ่งตามลักษณะของการขับร้องเช่นเพลงปฏิพากษ์ ซึ่งเป็นเพลงที่ชายหญิงร้องโต้ตอบกันไปมา เป็นเรื่องราวของการเกี่ยวพาราสี มีการชิงไหวชิงพริบ และเพลงประกอบพิธีกรรม เป็นต้น ๘) แบ่งตามจำนวนผู้ร้องหรือผู้เล่น เป็นการขับร้องเป็นหมู่ และเดี่ยวเช่น เพลงเต็นกำรำเคียวเป็นการขับร้องเป็นหมู่ หญิง ๕ คน ชาย ๕ คนเพื่อร้องให้ครบทำนองเพลง เพลงฉ่อยและลำตัด ร้องเป็นหมู่แต่บางครั้งก็ร้องเป็นคู่ๆ หมอลำกลอนขับร้องเดี่ยวโดยเล่นเป็นคู่ร้องแก้โจทย์กันไปมาส่วนเพลงซอคำว (ภาคเหนือ) ขับร้องเดี่ยว เป็นต้น

๒.๑.๓ ประโยชน์ของเพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้านมีประโยชน์และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านหลายประการคือให้ความบันเทิง ให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ควบคุม ชี้นำระเบียบแบบแผนอันดีงามของสังคม เป็นทางผ่อนคลายความตึงเครียด และเป็นสื่อมวลชนที่มีประสิทธิภาพ ประเทศไทยมีสภาพทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและสำเนียงภาษาที่ใช้ โดยแบ่งเป็น ๔ ภาค คือ ภาคใต้ ภาคกลาง ภาคเหนือและภาคอีสาน ซึ่งแต่ละภาคจะมีเพลงพื้นบ้านเป็นของตนเอง ซึ่งจะกล่าวพอสังเขปดังนี้

เพลงพื้นบ้านภาคใต้เป็นเพลงประเภทขับร้อง ไม่ต้องมีเครื่องดนตรีบรรเลงประกอบและ ไม่มีการร่ายรำ แบ่งออกเป็นสองประเภทคือ เพลงเฉพาะโอกาสและเพลงไม่จำกัดโอกาส เพลงเฉพาะโอกาสได้แก่ เพลงที่เล่นในเทศกาลหรือฤดูกาลต่างๆ ได้แก่เพลงเรือ เพลงนา เพลงบอก คำตัก เพลง

กล่อมนาค หรือแห่นาค ส่วนเพลงไม่จำกัดโอกาสนั้นได้แก่เพลงที่ร้องได้ทั่วไป เช่นเพลงต้นหยง หรือ รongเจ้งต้นหยง เพลงเด็กและเพลงลิเกฮูลู

เพลงพื้นบ้านภาคกลางเป็นเพลงที่นิยมเล่นตามฤดูกาลต่างๆ คือเพลงที่นิยมเล่นในหน้า น้ำ เพลงที่นิยมเล่นในหน้าเกี่ยวข้าว และนวดข้าว เพลงที่นิยมเล่นในหน้าสงกรานต์และเพลงที่ไม่ จำกัดเทศกาล เพลงพื้นบ้านภาคกลางมีมากกว่า ๔๐ ชนิด ใช้การเล่นในโอกาสต่างๆ เช่นระหว่าง ทำงาน เพลงพื้นบ้านที่สำคัญได้แก่ เพลงเรือ เพลงปรบไก่ เพลงฉ่อยและลำตัด เป็นต้น

เพลงพื้นบ้านภาคเหนือ มีลักษณะคล้ายคลึงกับหมอลำภาคอีสาน และมีเครื่องดนตรี ประกอบเช่น ปี่ ซอ ซึง และสะล้อ เป็นต้น เพลงพื้นบ้านของภาคเหนือแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือเพลง ซอ เพลงจ้อยและเพลงเด็ก เพลงซอ หมายถึงเพลงหรือการขับร้องผู้ร้องเรียกว่า “ซอ” เป็นการร้อง ได้ตอบกันระหว่างชายหญิง เล่นในงานบุญต่างๆ โดยมีช่วงปีเปาคลอไปด้วยโดยใช้ทำนองต่างๆ ประมาณ ๙ ทำนอง คำว่าจ้อย หรือซ้อย คือการนำเอาคำประพันธ์ที่เรียกว่า “คำว” มาขับเป็น ทำนองสั้นๆ จะมีเครื่องดนตรีประกอบหรือไม่ก็ได้ ส่วนเพลงเด็กนั้นก็คล้ายคลึงกับเพลงเด็กภาคอื่นๆ คือเพลงกล่อมเด็กและเพลงประกอบการเล่นของเด็ก

เพลงพื้นบ้านอีสาน แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ เพลงพื้นบ้านอีสานกลุ่มวัฒนธรรมโคราช เรียกว่าเพลงโคราช เพลงพื้นบ้านอีสานกลุ่มวัฒนธรรมเจียง-กันตรึมเรียกว่า เจียงและเพลงพื้นบ้าน อีสานกลุ่มวัฒนธรรมหมอลำเรียกว่าลำ^{๑๕} ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงแต่เพลงพื้นบ้านอีสานกลุ่มวัฒนธรรม เจียง-กันตรึมเท่านั้น

๒.๒. เพลงพื้นบ้านและการละเล่นเพลงพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์

สุรินทร์เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในแถบอีสานตอนล่างหรือเรียกว่าอีสานใต้ชนกลุ่มนี้มี ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมที่แตกต่างไปจากชาวอีสานโดยทั่วไป โดยเฉพาะ ศิลปวัฒนธรรมด้านเพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านนั้น มีความเด่นอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ชาวสุรินทร์อย่างเห็นได้ชัด เพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านของจังหวัดสุรินทร์ได้รับอิทธิพลจาก เขมรเพราะสุรินทร์มีอาณาเขตติดต่อกับชายแดนกัมพูชา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมด้านความเชื่อ เกี่ยวกับการเข้าทรง สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ค่านิยมสำหรับเพลงพื้นบ้านและการละเล่น พื้นบ้านในสมัยโบราณนั้นเป็นที่ชุมนุมพบปะพูดคุยทำความรู้จักในหมู่หนุ่มสาว ก่อให้เกิดความรักและ นำไปสู่การเลือกคู่ครองด้วย การละเล่นเพลงพื้นบ้านของชาวจังหวัดสุรินทร์มีแบบอย่างอันเป็น

^{๑๕} รุจิรา เกตุสิริ, การศึกษาเพลงพื้นบ้านอีสานที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่งไทย, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ๒๕๓๕), หน้า ๓๕-๓๖.

เอกลักษณ์ของตนเองโดยเฉพาะ ซึ่งจำแนกตามลักษณะของการเล่นได้ดังนี้ นาฏกรรมกับนาฏศิลป์
สังคีตศิลป์ ดุริยางศิลป์

๒.๒.๑ นาฏกรรมกับนาฏศิลป์

นาฏกรรมคือลักษณะการเคลื่อนไหวร่างกาย โดยการรำในท่าต่างๆ ประกอบเสียงดนตรีและการขับร้องไปตามจังหวะและทำนองของบทเพลงเหล่านั้น ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อการสื่อความหมายบางอย่างแก่ผู้ชมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ความเชื่อของสังคมด้วย ดังนี้ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวไว้ว่า “ศิลปะทางนาฏกรรมเป็นผลของสังคม ทั้งนี้ก็เพราะว่าผู้ประกอบนาฏกรรมย่อมต้องการสื่อความหมายบางอย่างแก่ผู้อื่น ซึ่งอาจจะเป็นมนุษย์ ผี เทพ เทวดา รวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่สังคมเชื่อว่าทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ดังนั้นการเคลื่อนไหวร่างกายโดยการรำ เช่น การฟ้อนผึ่มผึ่มผึ่ม ของภาคเหนือ การฟ้อนผีฟ้าในภาคอีสานหรือการรำแก้บน การรำถวาย เป็นต้น การฟ้อนรำเช่นนี้เป็นการฟ้อนเพื่อถวายแก่ผีในการประกอบพิธีกรรม กฎเกณฑ์ในการเคลื่อนไหวในการรำจึงไม่มีการกำหนดตายตัว ใครเหนือก็หยุด ซึ่งแตกต่างไปจากคำว่านาฏศิลป์ เพราะดูเหมือนจะมีรูปแบบที่สมบูรณ์ในทางศิลปะการรำรำมากกว่านาฏกรรม^{๑๖} จากเหตุผลดังกล่าวมานี้ตรงกับความคิดของเครือจิต ศรีบุญนาค ที่ได้ศึกษาฟ้อนรำของชาวไทยเขมรในจังหวัดสุรินทร์ แล้วพบว่าการฟ้อนรำในยุคแรกๆ ของชาวจังหวัดสุรินทร์นั้นเกิดจากความเชื่อทางศาสนาของชาวบ้านและการเฉลิมฉลองในงานเทศกาล ชีวิตของกลุ่มชนเหล่านี้ผูกพันอยู่กับสถาบันศาสนามากที่สุด เพราะต้องเกี่ยวข้องกับการเกิด การตาย ระบบความเชื่อจากศาสนาพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ผสมผสานกลมกลืนได้เข้ามามีส่วนกำหนดค่านิยม ประเพณี ตลอดจนพิธีกรรมต่างๆ ของชาวสุรินทร์จึงเป็นบ่อเกิดแห่งการเล่นประเภทฟ้อนรำ ๒ ประเภทคือ ๑) การฟ้อนรำในประเพณีพิธีกรรมเช่นเรือมมะมัวต เรือมมองกัวลจองโตและเรือมตรุษ ๒) การฟ้อนรำในงานนักขัตฤกษ์ เช่นเรือมอันเร เรือมอายัย เรือมกันตรึม ระเบ่าสุม ระเบ่ารัม ระเบ่ากะลา เรือมศรีไพรทสมันต์ ระเบ่าซาปาตาน เรือมกะโนปติงตอง เรือมจับกรับ เรือมลิเกเขมรและเจรียงต่างๆ ซึ่งแต่ละประเภทเป็นการเล่นพื้นบ้านที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมของชาวจังหวัดสุรินทร์ดังนี้

๑) **เรือมมะมัวต** หรือเรือมปันโโจล เป็นการเล่นพื้นเมืองที่แทรกอยู่ในพิธีกรรมบางแห่งในแถบอีสานใต้เรียกว่า “บองบ๊อต” แต่ชาวสุรินทร์นิยมเรียกว่าเรือมมะมัวต เรือม (รำ) หรือโโจล (เข้าทรง) มะมัวตนี้เป็นการเล่นที่ประกอบทั้งวงดนตรี การขับร้องและบุคคลภายนอกอาจจะเข้าร่วมได้ด้วย ชาวสุรินทร์มีความเชื่อมาแต่โบราณว่า เรือมมะมัวต เป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ช่วยให้คนกำลังเจ็บไข้ได้

^{๑๖} นิธิ เอียวศรีวงศ์, “นาฏกรรมทางสังคม”, ใน เบิกโรง (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๕.

ป่วย มีอาการทุเลาได้ เมื่อจกให้มีการเล่นมั่วต คนป่วยได้ยินเสียงดนตรีกระหึ่มเท่านั้นก็มีอาการดีขึ้น ชาวสุรินทร์จึงเชื่อว่าดนตรีสามารถรักษาคนป่วยได้ เพราะเสียงดนตรีมีมนต์ขลังพอที่จะติดต่อกับอำนาจ ลึกลับของภูตผีปีศาจที่เข้าสิงอยู่ในร่างกายของผู้ป่วย เพื่อให้ภูตผีออกจากร่างกายผู้ป่วยหรือบอกวิธีการรักษาให้หายจากความเจ็บป่วย ตลอดจนเป็นเสียงทายว่าผู้ป่วย เจ็บป่วยด้วยเหตุอะไร การติดต่อกับภูตผีที่เข้าสิงอยู่ในร่างกายผู้ป่วยจะต้องมีคนทรง ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่ถือศีล และปฏิบัติตนในทางดีงามและมีการจัดเครื่องเช่น ดนตรี ประรำพิธีอย่างเรียบง่าย

การละเล่นมั่วตมีการละเล่นมาจากพิธีอารักข์ของชาวเขมรในประเทศกัมพูชา ซึ่งเรียกการประกอบพิธีกรรมนี้ว่า “เพลงอารักข์” ผู้เล่นมั่วตไม่จำกัดจำนวนในจำนวนผู้เล่นนั้นจะต้องมีหัวหน้า ครุมนั่วตอาวุโส ทำหน้าที่เป็นผู้นำพิธีต่าง ๆ และเป็นผู้รำดาบไล่ฟันผีหรือเสนียดจัญไรทั้งปวง ในปัจจุบันการละเล่นมั่วต ยังปรากฏให้เห็นอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์ โดยเฉพาะในช่วงที่เสร็จภารกิจไธนา และประมาณเดือนสามของทุกปีก็ต้องเล่น“ปันโถง”เพื่อบูชาครู และปัดรังควานสิ่งชั่วร้าย ให้ออกจากกายตน

ทำนองเพลงที่ใช้ในพิธีมั่วต เป็นทำนองที่มีภูมิกษณอยู่ในขอบข่ายของดนตรีพื้นเมือง (Folk Music) ซึ่งเป็นดนตรีและเพลงของผู้มีอารยธรรมแล้ว มีผู้กล่าวว่าหากเทียบกับการรักษาผู้ป่วย ด้วยเสียงเพลงของชนเผ่าอินเดียแดง จัดอยู่ในข่ายของ Savago หรือ Primitive Music ซึ่งมีได้ต่างจากชาวสุรินทร์ อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมมั่วตจะมีการรำเรียกว่า “เรื่่อมมั่วต” สารของทำนองเพลงมี ๖ ตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ครุมนั่วตจะไหว้ครูก็บรรเลงเพลงในทำนอง “ซเรียดีย”

ขั้นตอนที่ ๒ ระยะของการเข้าทรงร่าง ใช้ทำนองและจังหวะเพลงชื่อว่า “เพ็ลียง” บรรเลง

ขั้นตอนที่ ๓ เข้าร่างทรงเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีการร่ายรำตามลีลาที่ถนัด

ของแม่ครุมนั่วตก็ใช้เพลง บันแซร”บรรเลง

ขั้นตอนที่ ๔ แม่ครุมนั่วต หรือร่างทรงจะต้องปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกจากผู้ป่วยโดยใช้ดาบฟัน สิ่งชั่วร้ายที่รวมอยู่ ณ จุดที่เรียกว่า เป ก็ใช้ทำนองเพลง “กาบเป”

ขั้นตอนที่ ๕ เป็นทำนองปลอกขวัณ ใช้ทำนองและจังหวะเปล็ดประกอบทำรำใช้ทำนองเพลง “มลุกโดง” “อันของซแนญนป” ฯลฯ

ขั้นตอนสุดท้าย เป็นการเรียกขวัญ ผูกแขน และเสียงทาก็ใช้เพลงรำ “มองก็วลจองได” “ดำแรยทม้วนพลู” “ตระเทาะทม้วนแพล และจบด้วยจังหวะ “ซาปดาน” ก็เป็นอันเลิกรำกัน จบการเล่น^{๑๗}

^{๑๗} สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, วัฒนธรรมดนตรี, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวง

๒) เรือมมองก๊วลจองไต “มองก๊วล” แปลว่า มงคลหรือสิ่งที่ดีงาม “จองไต” แปลว่า ผูก ข้อมือ มองก๊วลจองไต หมายถึงมงคลผูกข้อมือคือการนำเอาฝ้ายเส้นเล็กๆ พอให้ผูกกับข้อมือได้ มาทำพิธีกรรมให้เกิดความศัคดีสิทธ์และนำไปผูกข้อมือเพื่อแสดงความผูกพัน ความห่วงใยความเป็นมิตร ความชอบพอ และความพึงพอใจระหว่างผู้ให้และผู้รับทั้งสองฝ่าย

๓) เรือมตรต (เรือมตรุษ) เรือมตรตในสมัยโบราณเรียกว่าเจี๋ยงตรต มีการรำประกอบการขับร้อง แต่มีการขับร้องมากกว่า เป็นประเพณีการเล่นในวันตรุษสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ มีการขับร้องนำ และขับร้องเป็นหมู่ ผู้เล่นไม่จำเป็นต้องจำกัดจำนวน เดินขับร้องเรียงกันเป็นแถวไปอวยพรซึ่งกันและกัน ใช้กลองโพนตีประกอบการขับร้อง มีผู้สูงอายุ(หัวหน้า)ถือจรด(เครื่องให้จังหวะด้วยการกระทบด้ามกับพื้นดิน) เดินนำหน้า ปัจจุบันชาวสุรินทร์เรียกการเล่นชนิดนี้ว่าเรือมตรต หมายถึงรำตรุษนิยมเล่นในประเพณีสงกรานต์ หรือเพื่อขอบริจาคจตุปัจจัยและนำไปทำบุญที่วัด นิยมเล่นกันในเดือนเมษายน เรือมตรุษจะเล่นประกอบกับเรือมอันรหลังจากว่างเว้นจากฤดูเก็บเกี่ยวหรือฤดูว่างงาน

๒.๒.๒ สังกิตศิลป์

สังคีตศิลป์คือลักษณะการเล่นเพลงพื้นบ้านที่เน้นในทางการขับร้องมากกว่าการรำ รำ เช่น เจี๋ยง หรือจำเจี๋ยง เป็นการขับหรือการแสดงเสียงเป็นทำนองแบบการอ่านทำนองเสนาะ ใช้กลอนสวดเป็นส่วนใหญ่ ขับขานนิทาน ซาตก อันเนื่องในพุทธศาสนา บรรยายเหตุการณ์ในอดีต และปัจจุบัน เจี๋ยงมีลักษณะการขับคล้ายกับการขับขานวรรณคดีในภาคกลางเรียกว่าเสภา ภาคเหนือเรียกว่าจ้อย หรือค่าว^{๑๘}

๒.๒.๓ ดุริยางคศิลป์

ดุริยางคศิลป์คือเครื่องดนตรีที่ใช้เล่นหรือเล่นเป็นวงแตกต่างกันไปตามลักษณะของงานเฉพาะเช่น ๑) การเป่าใบไม้ ใช้ใบไม้อะไรก็ได้ ที่มีความกว้างพอที่จะใช้ปากบิ๊บและเป่าออกมาเป็นเพลง ทำนองเพลงพื้นเมืองประกอบการขับร้อง ๒) เครื่องดนตรีสายเดี่ยว เรียกว่ากระแซะเดี่ยว ใช้เป่าลูกแข็งของน้ำเต้าเป็นเครื่องประกอบให้เกิดเสียงกังวานอย่างภาคกลางเรียกว่าพินน้ำเต้า ๓) อังกูยวหรือจ้องหน่อง ๔) โหวต เป็นเครื่องเป่าเป็นเพลงส่วนมากใช้ในการแห่ขบวนแข่งเรือเช่นที่อำเภอท่าตูมเป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีดนตรีพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน เพลงพื้นบ้านและวงดนตรีพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์ประกอบด้วย วงดุ่มโมง วงกันตรึม วงปี่พาทย์ วงมโหรี วงกะโน้ป ลิเกเขมร เจี๋ยง

^{๑๘} กมล เกตุสิริ,เมืองสุรินทร์ ที่ระลึกสมาคมชาวสุรินทร์,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การรถไฟ,๒๕๐๕),หน้า ๑๘๔.

๑) **วงตุ้มโหม่ง** เป็นวงดนตรีที่ใช้บรรเลงในงานศพสมัยโบราณ หากบ้านใดมีคนป่วยหนัก คาดว่าจะไม่รอด บรรดาญาติพี่น้องจะต้องรีบไปขอยืมฆ้องหุ่ย และกลองเพลมาจัดเตรียมไว้ เมื่อผู้ป่วยสิ้นใจก็จะตีฆ้องหุ่ยทันที การตีฆ้องหุ่ยนี้เพื่อเป็นการส่งวิญญาณผู้ตายพร้อมกับเป็นการส่งข่าวให้เพื่อนบ้านรับรู้ “ตุ้มโหม่ง” เป็นดนตรีที่ใช้ในงานศพของชาวสุรินทร์ เป็นดนตรีเก่าแก่ดั้งเดิม ถือเป็นอารยธรรมอันเก่าแก่ของมนุษยชาติที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาบริเวณภาคอีสานตอนใต้ ก่อนที่ขอมจะรุ่งเรืองและมีอำนาจเหนือบริเวณมณฑลอันเป็นที่ตั้งของเมืองสุรินทร์ปัจจุบัน วงดนตรีตุ้มโหม่งสำหรับบรรเลงประกอบศพมีชื่อเพลงหลายสิบเพลง เพราะต้องเล่นแบบมาราธอน เพลงดนตรีที่มีความหมายและประทับใจของผู้ฟัง คือเพลงสวายจุ่มเวียดเป็นเพลงโหมโรงและใช้บูชาครู แปลว่าต้นมะม่วงเต็มวัด อีกเพลงคือแสรกยุม หมายถึงการร้องคร่ำครวญ ซึ่งใช้เฉพาะในงานศพ การวิเคราะห์ชื่อเพลงที่มีใช้คำในภาษาถิ่น เช่น เพลงจันตรี และฮวงจามปา น่าจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าคนพื้นเมืองเดิมแถบนี้เคยร่วมหรือเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์จาม (อาณาจักรจามปา) ร่วมสมัยกับพื้นที่ที่มีอารยธรรมรุ่งเรืองมาก่อน จากการศึกษาค้นคว้าในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศไทยและในหลายประเทศที่ใกล้เคียงกับประเทศไทยแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีท้องถิ่นใดในประเทศไทยหรือประเทศใดรอบๆ ประเทศไทยใช้วงดนตรีประเภทเดียวกับวงตุ้มโหม่งในงานศพเหมือนที่มีในเมืองสุรินทร์ ตามแบบที่ฝ่ายตะวันตกเรียกว่า Ethnomusicology มีสิ่งน่าสนใจดังนี้ ปีเล็กๆ เรียกว่า ไน มีเสียงไพเราะทำนองเศร้า เป่าด้วยจิงหะซ๋า (เสียงปีจะดังตลอดเวลา เกิดจากการระบายลมด้วยกระพุ้งแก้มของผู้เป่า) อินเดียและตุรกีเรียกปีประเภทนี้ว่า เซไน ฆ้องราว ๙ ใบ ใช้ตีบอกเสียงจิงหะซ๋าแบบฆ้องราวในวงพิณพาทย์ดึกดำบรรพ์ของไทย ซึ่งการตีบอกจิงหะซ๋าแบบนี้คล้ายกับการตีฆ้องราวของอินโดนีเซีย เรียกภาษาชวาว่ากันเพลอง ฆ้องหุ่ย ๑ ใบ เป็นเครื่องดนตรีนำคู่กับกลองเพลขนาดใหญ่ ซึ่งขอยืมมาจากวัดโดยต้องใช้เกวียนขนมาอีก ๑ ใบ หากบ้านใดกำลังมีคนป่วยหนักคาดว่าจะไม่รอด บรรดาญาติพี่น้องต่างก็กระวีกระวาดไปวัดเพื่อขอยืมฆ้องหุ่ย และกลองเพลมาจัดเตรียมไว้ เมื่อผู้ป่วยสิ้นใจก็จะตีฆ้องหุ่ยทันที การตีฆ้องหุ่ยเพื่อส่งวิญญาณผู้ตาย พร้อมกับเป็นการส่งข่าวเพื่อนบ้านและบัดนั้นเสียงร้องท่มร้องไห้ระทมทุกข์ก็ดังขึ้นคละคล้ากับเสียงฆ้องเป็นเสียงที่วิเวกวังเวงอย่างที่สุด การตีฆ้อง ในระยะแรกที่คนป่วยขาดใจไม่ได้ดีถี่แบบทำขวัญนาคน โดยทั่วไปจะตีเว้นระยะยาวนาน ระหว่างที่ศพอยู่ในบ้าน ญาติพี่น้องกำลังวุ่นอยู่กับการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดนี้ วงดนตรีจะบรรเลงประกอบศพ คือ วงตุ้มโหม่ง ซึ่งมีเสียงร้องของผู้ตีกลองพร้อมๆ กันไปด้วยกลองดัง.....ตุ้ม.....อีกสักพักก็เสียง.....โหม่ง.....ของฆ้องหุ่ยจะตามมา มีข้อห้ามว่า บรรดานักดนตรีทั้งหมดสามารถหยุดพักได้ ยกเว้นผู้ตีกลองเพลและฆ้องหุ่ยเท่านั้นห้ามหยุด ซึ่งพ้องกับการตีกลองมหรทิกของไทยจ้วง มณฑลกวาสี ซึ่งตีกลองยาวนานลักษณะมาราธอน เพื่อส่งวิญญาณผู้ตายไม่ให้ขาดสาย และในความเชื่อคล้ายกันว่า เสียงฆ้อง (สำริด) หรือฆ้องหุ่ยนี้ช่วยไล่ผีที่เกาะเกาะไปจากเส้นทางด้วย นับเป็นวงดนตรีเก่าแก่ดึกดำบรรพ์ ที่น่าสนใจคือความหมายและหน้าที่ของกลองเพลและฆ้องหุ่ยยังคงทำให้แลย้อนหลังไปถึงอดีตที่ห่างไกลนับพันปี

จึงถือได้ว่า ตุ่มโฆง เป็นดนตรีที่ใช้ในงานศพของชาวสุรินทร์ เป็นดนตรีเก่าแก่ดั้งเดิมถือเป็น อารยธรรมเก่าแก่ของมนุษยชาติที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาบริเวณภาคอีสานตอนใต้ก่อนที่ขอม จะรุ่งเรืองและมีอำนาจเหนือบริเวณมณฑล อันเป็นที่ตั้งของเมืองสุรินทร์ปัจจุบันวงดนตรีตุ่มโฆงสำหรับ บรรเลงประกอบงานศพมีชื่อเสียงหลายสิบเพลง เพราะต้องบรรเลงแบบมาราธอน เพลงดนตรีที่มีความหมายและประทับใจผู้ฟังคือ เพลง “สวายจุมเวียด” แปลว่าต้นมะม่วงเต็มวัด เป็นเพลงโหมโรงและ ใช้บูชาครู และเพลง “แสรกยุม” หมายถึงการร้องคร่ำครวญซึ่งใช้เฉพาะงานศพ การวิเคราะห์ชื่อเพลง ที่มีใช้คำในภาษาถิ่นเช่น เพลงจันทร์ ฮวงจามปา น่าจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าคนพื้นเมืองเดิมแถบนี้ เคยร่วมหรือ เกี่ยวข้องกับกลุ่มเชื้อชาติจาม (อาณาจักรจามปา)ร่วมสมัยกับพุนันที่มีอารยธรรมรุ่งเรืองมาก่อน จากการศึกษาค้นคว้าในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย

ในหลาย ๆ ประเทศที่ใกล้เคียงกับประเทศไทยแล้ว พบว่าใช้ดนตรีประเภทเดียวกับตุ่มโฆง ในงานศพ เหมือนที่มีในจังหวัดสุรินทร์ ตามแบบตะวันตกเรียกว่า Ethnomusicology เครื่องดนตรีในตุ่มโฆงมีดังนี้^{๑๔}

ปี่เล็ก ๆ (สะโน) มีเสียงไพเราะทำนองเศร้าเป่าด้วยจังหวะช้า อินเดียและตุรกีเรียกปี่ประเภทนี้ว่า เซโน

ฆ้องราว ๙ ใบ ใช้ตีบอกเสียงจังหวะแบบฆ้องราวในวงพิณพาทย์ดึกดำบรรพ์

ซี การตีบอกจังหวะอย่างนี้คล้ายกับการตีฆ้องราวของอินโดนีเซีย เรียกว่า กันเพลง

กลองหุ่ย ๑ ใบ เป็นเครื่องดนตรีนำ คู่กับกลองเพลขนาดใหญ่อีก ๑ ใบ

อย่างไรก็ตามความรุ่งเรืองในอดีตก่อนสมัยขอมรุ่งเรืองของคนถิ่นสุรินทร์นี้ น่าจะเป็นความจริง เพราะชาวสุรินทร์เป็นที่รวมของสังคีตศิลป์ เช่น เจริญ การร้องตรุษ เพลงนอกรแก้ว เพลงกันตรึม เพลงตกเบ็ด และปรีบกาย ฯลฯ นาฏศิลป์ ได้แก่เรือบั้ง (รำสาก) ระบำรำกรับ (จะตะลือก) ฯลฯ และดุริยางค์ศิลป์ เช่น การเป่าใบไม้ การเป่าขลุ่ย และที่สำคัญคือพิณน้ำเต้าสายเดียวของเมืองสุรินทร์ที่มีวิธีการผลิตเสียง Overtones Harmonics หรือ Jaw Harys และโหวด เป็นเครื่องดนตรีดึกดำบรรพ์อย่างเดียวกันกับที่มีในกรีกโบราณที่เรียกว่า (Pan Pipe) ซึ่งเด็กเลี้ยงควายชาวสุรินทร์ประดิษฐ์เองและเป่าเป็นเพลงเล่นกันทั่วไปนั่นคือชาวสุรินทร์เคยมีอารยธรรมอันสูงส่งมาก่อน การถอดความจากสาระในเพลงตรุษ (ที่ชาวสุรินทร์เล่นในยามสงกรานต์เดือนหน้านั้น) กล่าวถึงท้าวพรหมทัตและมเหสีผู้มีสิริโฉมงดงาม เป็นต้น รวมทั้งมีโน้ตของการเล่นตรุษ (ตรุษ) เน้นการอวยพร การรวมพวกสามัคคี มีรูปแบบการเล่นเพื่อความสนุกสนานและพักผ่อนหย่อนใจช่วงเดือนหยุดงานอย่างมีความหมาย กล่าวคือ เริ่มศักราชใหม่จะดีต้องเล่าบอกข่าวส่งวิญญาณไปสู่สวรรค์ มีการหยุดทำงาน ๓-๗ วัน (เรียกว่า วันตอม) มีการรำตรุษเพื่ออวยพรให้เจริญรุ่งเรืองกันถ้วนหน้า หัวค้ำจะเล่นสะบ้าใช้

^{๑๔}สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, วัฒนธรรมดนตรี, หน้า ๑๓๖.

สำหรับเด็ก ดึกก่อนก็โลดอันเร (เต้นสาก) สำหรับหนุ่มสาว และค่อนข้างก็เล่นเพลงนอกรแวงสำหรับคนแก่ เหล่านี้ถือเป็นความอัจฉริยะของการจัดกิจกรรมเหมาะสมกับวัย และสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น^{๒๐}

๒) วงกันตรึม กันตรึมถือเป็นแม่บทของเพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านอื่น ๆ ของจังหวัดสุรินทร์ ไม่ทราบแน่ชัดว่ามีมาแต่เมื่อไร ลักษณะเป็นเพลงปฏิพากย์คล้ายเพลงฉ่อย เพลงเรือ หรือลำตัดของภาคกลาง กันตรึมไม่มีแบบแผนของทำนองที่แน่นอน ไม่เน้นทางด้านท่วงทำนอง แต่เน้นความไพเราะของเสียงร้องและความสนุกสนานของทำนองเพลง ปัจจุบันมีการพัฒนาเอาเครื่องดนตรีสากลอย่าง กลองชุด กีตาร์ และไวโอลินมาเล่นประกอบตามความนิยมของผู้ดู ลักษณะทั่วไปของเพลงกันตรึมคือ เนื้อร้องเป็นภาษาเขมร จำนวนแต่ละวรรคไม่จำกัด บทเพลงหนึ่งมี ๔ วรรค แต่ละบทไม่จำกัดความยาว สัมผัสระหว่างบท บางบทก็มีบางบทที่ไม่มี บทเพลงกันตรึมไม่นิยมร้องเป็นเรื่องราว มักคิดคำกลอนให้เหมาะกับงานที่เล่นหรือใช้บทร้องเก่า ๆ ที่จำกันมา ทำนองเพลงมีหลายจังหวะประมาณ ๒๒๘ ทำนองเพลง ผู้เล่นดนตรี ในวงกันตรึมจะมีประมาณ ๖-๘ คน ผู้ร้องจะเป็นชายหญิงอาจจะมี ๑-๒ คู่ หรือชาย ๑ คน หญิง ๒ คนโดยทั่วไปนิยมชาย ๒ หญิง ๒ การแต่งกาย ทั้งนักดนตรี และนักร้องชาย หญิง ไม่มีแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ตายตัว จะแต่งกายตามความสะดวกสบายทันสมัย และถูกใจผู้ชม เช่น หญิงจะนุ่งผ้าถุงไหมพื้นเมือง สวมเสื้อแขนกระบอก ห่มสไบเฉียงบ่ามามัดรวมไว้ด้านข้างระดับเอวชาย นุ่งผ้าโสร่ง หรือโจงกระเบน สวมเสื้อสีขาวแขนยาว หรือเสื้อคอกลมแขนสั้น มีผ้าไหมคาดเอว และคล้องไหล่ทั้งชายผ้าไปด้านหลังบทเพลงที่ใช้ประกอบวงกันตรึม

บทเพลงกันตรึมไม่นิยมร้องเป็นเรื่องราวมักจะคิดคำกลอนให้เหมาะกับงานที่เล่น หรือใช้บทร้องเก่า ๆ ที่จำกันมา บทเพลงและทำนองเพลงกันตรึมมีหลายทำนองหลายจังหวะ ซึ่งมีมากจนบางแห่งทำนองเพลงไม่มีใครสามารถจำได้ เพราะไม่มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร บทเพลงกันตรึมแบ่งออกเป็น ๔ ประเภทคือ ๑) บทเพลงชั้นสูง หรือเพลงครู เป็นบทที่ถือว่ามีความไพเราะสูงศักดิ์ ทำนองเพลงโหยหวน แสดงให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์เช่นเพลงสวายจุ่มเวียด รำเปื่อย จองโต เพลงขเรี่ยสะเดิง ฯลฯ ๒) บทเพลงสำหรับขบวนแห่มีทำนองสง่าครึกครื้นสนุกสนาน มีการฟ้อนรำประกอบการขับร้องมีหลายทำนอง เช่น รำพาย ชมโปงคร้อมคุม ฯลฯ ๓) บทเพลงเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ เป็นบทเพลงที่มีทำนองรวดเร็ว เร่งเร้าให้ได้รับความสนุกสนาน ใช้เป็นบทขับร้องในโอกาสทั่วไป เช่น เกี้ยวพาราสี สักซอน สู้ขวัญ รำพึงรำพัน ฯลฯ ทำนองมีหลายทำนองเช่น อมตูก กันเตรย โมเวงูดตีก โก้นปดิงตอง มลปโดง ฯลฯ ๔) บทเพลงประยุกต์ เป็นบทเพลงที่ใช้ทำนองเพลงลูกทุ่งประยุกต์เป็นทำนองเพลงกันตรึม เช่น ดิสโก้กันตรึม สัญญาประยุกต์ ฯลฯ วิธีเล่นกันตรึม ก่อนเล่นกันตรึมจะต้องมีพิธี

^{๒๐}ศิริ ฝาสุก, อัจฉรา ภาณุรัตน์และคณะ, เพลง - ดนตรี และการละเล่นพื้นบ้านของชาวสุรินทร์, (สุรินทร์ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ ชมรมหัตถกรรมพื้นบ้านไทย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

ไหว้ครูเพื่อเป็นสิริมงคลทั้งผู้ดูและผู้เล่น เมื่อไหว้ครูเสร็จจะเริ่มบรรเลงเพลงเป็นการโหมโรง เพื่อปลุกใจให้ผู้ดูตื่นเต้น และผู้แสดงได้เตรียมตัว จากนั้นจะเริ่มแสดงโดยเริ่มบทไหว้ครู วิธีการร้องจะต้องโต้ตอบกันระหว่าง ชาย – หญิง มีการรำประกอบการร้อง ไม่มีลูกคู่รับ^{๒๑}

๓) วงปี่พาทย์ เป็นวงที่ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรีประเภทตี เป่า และเครื่องประกอบจังหวะ ใช้บรรเลงในงานพระราชพิธีและพิธีต่าง ๆ แบ่งได้ ๓ ขนาด คือ วงปี่พาทย์เครื่องสิบ ระนาดเอก ซอวงใหญ่ ปี่ใน ฉิ่ง ตะโพน กลองทัด วงปี่พาทย์เครื่องห้า แบ่งออกเป็น ๒ ชนิดได้แก่ ปี่พาทย์เครื่องห้าอย่างหนัก จะใช้สำหรับการบรรเลงใน การแสดงมหรสพ หรืองานในพิธีต่างๆ ซึ่งจะประกอบไปด้วยเครื่องดนตรีต่างๆ ดังนี้คือ ซอวงใหญ่ ปี่ใน กลองทัด ตะโพน และฉิ่ง ปี่พาทย์เครื่องห้าอย่างเบา ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรีต่างๆ ดังนี้คือ กลองชาตรี ซอคู่ ฉิ่ง ปี่ และทับหรือโทนวงปี่พาทย์เครื่องคู่ เหมือนวงปี่พาทย์เครื่องห้า เพียงแต่เพิ่มระนาดทุ้มและซอวงเล็กเข้าไปวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ เหมือนวงปี่พาทย์เครื่องคู่ เพียงแต่เพิ่มระนาดเอกเหล็กและระนาดทุ้มเหล็กเข้าไปนอกจากนี้วงปี่พาทย์ยังมีอีก ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือวงปี่พาทย์นางหงส์ วงปี่พาทย์มอญ วงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์

๔) วงมโหรี ประเทศไทยมีวงมโหรีมาแต่โบราณ มีการประสมวงมโหรีกับวงเครื่องสาย วงปี่พาทย์ วงขับไม้ และวงประเภทเครื่องกลองแขก ในจังหวัดสุรินทร์นิยมเล่นกันแพร่หลายในเขตอำเภอสังขะ และอำเภอเมืองสุรินทร์^{๒๒} จากการสัมภาษณ์นายทุน ผลแมน หัวหน้าวงมโหรีบ้านภูมิโปน ทราบว่าเริ่มเรียนดนตรีครั้งแรกจากครูนิล ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากข้าหลวง ที่รัฐบาลได้ส่งมาปกครองมณฑลอีสานในสมัยรัชกาลที่ ๕ พ.ศ.๒๔๓๖ – ๒๔๕๑^{๒๓} การเล่นมโหรีจึงได้แพร่หลายสู่ชาวบ้าน ต่อมา นายทุน ผลแมน ได้ถ่ายทอดแก่คณะดนตรีหมู่บ้านภูมิโปน และบ้านดม เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการเล่นมโหรีของวงบ้านภูมิโปน – บ้านดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย ๑) ซอกลาง ลักษณะเหมือนซออู้ แต่มีเสียงสูงกว่าซออู้เล็กน้อย หรือเรียกว่าซออู้เสียงกลาง ๒) ซออู้ ตัวกะโหลกซอทำด้วยกะลามะพร้าว ชิงหนักรว มีสาย ๒ สาย คันชักทำด้วยขนหางม้า มีเสียงทุ้มนุ่มนวล ๓) ซอด้วง เป็นซอ ๒ สาย กะโหลกซอทำด้วยไม้ไผ่ ใช้หนังงูเหลือมชิง คันชักทำด้วยขนหางม้า มีเสียงแหลม ๔) ปี่ใน(ขลุ่ย) เป็นปี่ที่ทำด้วยไม้ชิงชัน หรือไม้พญากลิ้งให้ป่องกลาง และบานปลายทั้งสองข้างเล็กน้อย เจาะเป็นรูกลวงภายใน มีรูสำหรับปิดเปิดนิ้วเพื่อให้เกิดเสียงต่างๆ เจาะรูปี ๖ รู ลิ้นปี่ทำด้วยใบตาลตัดกลมมนซ้อนสี่ชั้น ผูกติดกับโลหะ๕) กลองสองหน้า เป็นกลองที่ชิงด้วยหนังทั้งสองหน้าเสียงแบบเดียวกับตะโพน ใช้มือตี

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

^{๒๒} เต็ม วิภาคย์พจนกิจ, **ประวัติศาสตร์อีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๕๖.

^{๒๓} อมร วงศ์วิจิตร, **ม.ร.ว. ประชุมพงศาวดารภาค ๔**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ๒๕๐๗), หน้า ๙๕.

ทั้งสองด้าน ใช้ใบเดียวตีประกอบจังหวะในวงมโหรี ๖) ฉิ่ง เป็นโลหะหล่อหนา ชุดหนึ่งมี ๒ ผา เสียงจะดังฉิ่ง – ฉับ จำทำหน้าที่เป็นหลักในการบรรเลง ๗) ฉาบ เป็นโลหะหล่อเช่นเดียวกับฉิ่ง แต่มีเส้นผ่าศูนย์กลางกว้างกว่าฉิ่ง และบางกว่า จะใช้ฉาบตีขัดกับฉิ่ง เพื่อให้การบรรเลงสนุกสนาน จากเครื่องดนตรีที่กล่าวมาจะเห็นว่าเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสายและประเภทเป่าพาทย์บางชิ้นมาประสมกัน โดยมีชอกกลางเป็นเครื่องดนตรีหลักของวงมโหรี ใช้บรรเลงในงานต่างๆ เพลงที่ใช้ประกอบในวงมโหรี แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) เพลงขับร้อง เป็นการบรรเลงดนตรีที่มีคำร้องประกอบ มีทั้งร้องส่ง ร้องคลอ และร้องรับกับการบรรเลงดนตรี เนื้อร้องเป็นภาษาเขมรที่ถ่ายทอดมาแต่ดั้งเดิม บางครั้งเป็นการด้นกลอนสดๆ ให้เข้ากับทำนองเพลง เรียกว่า การเจเรียง(ร้อง) จังหวะของเพลงจะตีฉิ่งในอัตราจังหวะ ๒ ชั้น ประเภทเพลงขับร้อง ได้แก่ เพลงขับร้อง คำร้องของเพลงขึ้นต้นด้วยคำว่า “อาเล” เพลงกแอกคเมา (แปลว่า กาดำ) เพลงซอซาร แปลว่าที่รัก หรือบทเพลงแห่งความรัก ในการเจเรียงเพลงนี้จะมีการเรือม(รำ) เกี่ยวกันระหว่างชายหญิง เพราะบทร้องเพลงซอซารจะเป็นบทร้องโต้ตอบระหว่างชาย – หญิง เพลงกันตบ เป็นบทร้องสอนหญิง เพลงลาวเสียงเทียน เป็นบทเพลงไทยเดิม เนื้อร้องอาจจะใช้เพลงลาวเสียงเทียน หรืออาจแปลงเนื้อร้องเป็นภาษาเขมรหากนักร้องมีความชำนาญ เพลงอายัยโบราณ เป็นการด้นกลอนสด โดยใช้เนื้อร้องตามโอกาส หรืองานที่ไปเล่น การเล่นเพลงนี้จะมีการเรือม(รำ) ประกอบ เพลงอมตูก หมายถึง พายเรือ เนื้อหาจะกล่าวถึงการพายเรือ และแจวเรือ มีการเรือม(รำ) ประกอบเพลง สีนวล เป็นเพลงไทยเดิมเพลงเขมรปากท่อ เป็นเพลงไทยเดิมเพลงมลายูโดง หมายถึง ร่มมะพร้าว เพลงตำแรียยูไล หมายถึง ช้างแกว่งวงเพลงก็อทกรูวเพลงกระซิงเตียมเพลงเขมรเป่าใบไม้เพลงเมื่อนตีก

จะเห็นว่าเพลงขับร้องที่กล่าวมา หรืออาจมากกว่านี้จะมีทั้งเพลงที่เป็นเพลงไทยเดิม และเป็นเพลงภาษาเขมรที่นำมาจากวงกันตรึม มาใช้บรรเลงในวงมโหรีของคณะบ้านภูมิโปนและบ้านดม ลักษณะของเพลงส่วนมากจะเป็นเพลงเบ็ดเตล็ดต่างๆ จัดอยู่ในประเภทเพลงเกร็ด หมายถึง เพลงที่ไม่ได้เรียบเรียงเข้าเป็นชุดต่างๆ เช่น เพลงเรื่อง เพลงดับ เพลงเถา ใช้สำหรับบรรเลงในเวลาสั้นๆ ๒) เพลงบรรเลง หมายถึง เพลงที่ใช้ดนตรีล้วนๆ ไม่มีการร้องหรือเจเรียงประกอบ แบ่งออกเป็น เพลงโหมโรง เพื่อเป็นการไหว้ครูหรือระลึกถึงครูบาอาจารย์ นอกจากนี้เมื่อเพลงโหมโรงเป็นการประกาศให้ทราบว่า จะมีการแสดงหรือมีมหรสพ การโหมโรงยังเป็นการเตรียมตัวในการบรรเลงเพลงต่อไป เพลงโหมโรงในวงมโหรีของคณะบ้านภูมิโปน – บ้านดม เช่น เพลงหัวคำปัน เป็นเพลงที่ใช้สำหรับขบวนแห่ไม่มีเนื้อร้อง เพลงหน้าพาทย์ ชาวไทยเขมรจะเรียกว่าเพลง “ประพาทย์” หรือ “หน้าพาทย์” ในวงมโหรีคณะบ้านภูมิโปน – บ้านดม จะบรรเลงเพลงกล่อม เพลงต้นฉิ่ง ฯลฯ ซึ่งจะเห็นว่าเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้บรรเลงประกอบอาภักภิริยา อารมณ์ ของตัวละครที่ทางภาคกลางนำมาใช้หรือใช้สำหรับนาฏศิลป์จากราชสำนัก เพลงหน้าพาทย์ดังกล่าว ชาวบ้านภูมิโปน – บ้านดม นำมาใช้บรรเลงในพิธีมงคลต่างๆ ทั้งด้านเกี่ยวกับศาสนา

หรือในพิธีเชิญครู อาจารย์ ให้มาร่วมในพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ ลักษณะของเพลงหน้าพาทย์จะมีทำนองและจังหวะกำหนดเป็นแบบแผน ไม่มีบทร้อง เป็นการบรรเลงดนตรีอย่างเดียว^{๒๔}

๕) วงกะโนบดิงตอง เป็นการละเล่นที่เกิดขึ้นใหม่เป็นเวลา ๓๐ กว่าปีมานี้เอง โดยนายเหียน ตรงศูนย์ดีชาวบ้านโพธิ์กอง ตำบลไพล อำเภอบราสาท จังหวัดสุรินทร์ เป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำรำเลียนแบบจากตึกแตงที่นายเหียนไปเห็น ขณะที่ออกไปกู้ไช จึงกลับมารำเลียนแบบตึกแตง โดยมีทำนองดนตรีด้วย เครื่องดนตรีมีโทน ๒ ใบ ซออุซนาดกลาง ๑ คัน ปี่ซล้วย ๑ เล้า ฉิ่ง ๑ คู่ กรับ ๑ คู่ ผู้เล่นและผู้แสดง ผู้เล่นดนตรีปกติมี ๔ คน ส่วนผู้แสดงไม่จำกัดจำนวน การแต่งกาย ในสมัยก่อนไม่มีเครื่องแต่งกายเป็นแบบแผน ส่วนมากมักเดินสนุกสนานเลียนท่าตึกแตง โดยไม่คำนึงถึงเครื่องแต่งกาย ต่อมานายเทพฉัตรทอง สมัยเป็นครูโรงเรียนเมือง เป็นผู้คิดประดิษฐ์เครื่องแต่งตัวเลียนแบบตึกแตง เป็นชุดสีเขียวทั้งชุด ตัวเมียจะมีกระโปรงสีเขียวทับอีกชั้นหนึ่ง และมีหัว มีปีก เลียนแบบตึกแตง จนเป็นที่นิยมมาถึงปัจจุบันนี้^{๒๕}

๖) ลิเกเขมร มีลักษณะการเล่นเหมือนลิเกทั่วไป เครื่องดนตรีประกอบการเล่นมี ซออุซนาดกลาง กลองรำมะนา ๒ ใบ และเครื่องประกอบจังหวะ เช่นกรับฉิ่ง ฉาบ เรื่องที่นำมาเล่นมักเป็นเรื่องนิทานที่เล่าสืบต่อกันมา^{๒๖} ลิเกเขมรปรากฏในแถบอีสานใต้ในจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ได้รับอิทธิพลมาจากเขมร เดิมชาวไทยและกัมพูชาความสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีการไปมาหาสู่ต่อกัน มีชาวไทยคนหนึ่งชื่อ "ตาเปาะ" ได้ไปเที่ยวประเทศกัมพูชาและได้ภรรยาเป็นชาวเขมร ได้อาศัยอยู่ที่นั่นหลายปี จนมีความรู้ความเข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณี และการละเล่นต่างๆ ในประเทศกัมพูชาเป็นอย่างดี ต่อมาได้กลับมาประเทศไทย ได้รวบรวมสมัครพรรคพวกที่ชอบร้อง และรำตั้งเป็นคณะลิเกขึ้น ลักษณะการเล่นลิเกเขมรคล้ายลิเกไทย โดยใช้บทร้องและเจรจาเป็นภาษาเขมร ไม่มีการร้องอย่างละครแต่รำประกอบพองาม หรืออาจจะมึะบ่าสลับฉาก หรือสอดแทรกในเรื่อง เช่น รำอาโย หรือกะโนบดิงตอง เป็นต้น เรื่องที่นำมาแสดงเอามาจากนิทานพื้นบ้าน เช่น เจ็ดยอดกุมาร กตามขอ (ปูขาว) ก่อนการแสดงจะมีการไหว้ครู แล้วแนะนำตัวละคร จึงเข้าสู่เรื่องราวเครื่องดนตรีประกอบด้วย ซอตตรัวเอก กลองรำมะนา ๒ ลูก กรับ ฉิ่ง และฉาบ ผู้แสดงส่วนใหญ่ใช้ผู้หญิงแสดงเป็นตัวผู้หญิงและชาย ส่วนผู้ชายจะแสดงเป็นตัวตลกเท่านั้น การแต่งกายเป็นแบบพื้นบ้าน แต่มีมงกุฎสวมทั้งตัวพระตัวนาง

^{๒๔}วิทยาลัยครูสุรินทร์, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องเพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์. (สุรินทร์ : วิทยาลัยครูสุรินทร์, ๒๕๒๖), หน้า ๙๕.

^{๒๕}สมจิตร พ่วงบุตร, เพลงพื้นบ้านและการละเล่นเพลงพื้นบ้านจังหวัดสุรินทร์, (วิทยาลัยครูสุรินทร์ : สยามการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๑๖.

^{๒๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๗.

๓) เจริญ เจริญ หรือ จำเริญ หมายถึงการขับร้องหรือการออกเสียงเป็นทำนอง เสนาะ โดยใช้กลอนสดเป็นส่วนใหญ่ ขับร้องเป็นเรื่องราวการเจริญถ้าประกอบเสียงปี่จะเรียก เจริญจรวง ถ้าเจริญประกอบเสียงซอเรียกเจริญตรัว ถ้าเจริญมีเสียงแคนประกอบเรียกเจริญเบริน ถ้า เจริญมีการร้องรับว่า “แกวเอย เอียนรแกว” ประกอบเสียงตบมือเรียกเจริญนอรแกวเป็นต้น การ เจริญแต่ละประเภทจะมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับประเภทของการเจริญ เช่น ๑) เจริญ นอรแกว เจริญนอรแกว เป็นการเล่นกลอนโต้ตอบกันระหว่าง ชาย-หญิง แต่ละฝ่ายจะมีพ่อเพลง แม่เพลงร้องนำ มีลูกคู่ร้องตาม ต่อจากนั้นชายหญิงแต่ละฝ่ายจึงร้องโต้ตอบกันเป็นคู่ ๆ คำร้องส่วนใหญ่ เป็นคำสุภาพ วิธีเล่นนอรแกว ผู้เล่นจะเข้าแถวหันหน้าเข้าหากัน ระหว่างชาย-หญิง เมื่อเริ่มเล่นลูกคู่ จะร้องก่อนหนึ่งหรือสองเที่ยวว่า “แกวเอย เอียนรแกว แกวขันเอย” เป็นลูกคู่ร้องจบ พ่อเพลง และ แม่เพลง ก็ขึ้นต้นบทกลอน เมื่อร้องจบลูกคู่จะตอบรับอีกเที่ยวหนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่งก็ร้องโต้ตอบสลับกันไป การแต่งกาย ฝ่ายหญิงจะนุ่งผ้าไหมพื้นบ้าน สวมเสื้อแขนยาวหรือแขนสั้นตามที่มี มีผ้าสไบพาดคล้อง ไหล่ทั้งชายมาด้านหน้า ฝ่ายชายเดิมจะนุ่งโสร่ง สวมเสื้อแขนสั้น หรือแขนยาว มีผ้าขาวม้าคาดเอว ๒) เจริญเบริน เป็นการร้องโต้ตอบระหว่าง ชาย – หญิง เป็นทำนอง “ลำ” โดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบเจริญ เป็นคำภาษาเขมร แปลว่า “ร้อง” เบรินเป็นชื่อการเจริญโต้ตอบซึ่งมีคำร้องเป็น ภาษาเขมร เข้าใจว่าวิวัฒนาการมาจากการเล่นไปยั้งโงะ ซึ่งมีลักษณะการเล่นคล้ายกับทำนองการเป่า ปี่ ไปยั้งโงะ จะมีทำนองคล้ายกับเสียงแคนที่เป่าประกอบการเล่นเจริญเบริน ลักษณะการเล่น เจริญเบรินคล้าย ๆ หมอลำกลอนของชาวไทยลาวการเล่นเจริญเบริน จะมีบทร้องแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือบทร้องสั้นที่ร้องโต้ตอบกันระหว่างชายหญิงในแต่ละครั้ง ซึ่งมีความยาวไม่เกิน ๖ วรรค แล้วเปลี่ยนให้อีกฝ่ายหนึ่งร้องโต้ตอบเพื่อแก้กลอนกัน ส่วนบทร้องยาวจะเป็นบทร้องที่มีความหมายยาวหลายบท ในการร้องโต้ตอบแต่ละครั้ง ไม่จำกัดความยาว ผู้เล่นประกอบด้วยนักเจริญ ฝ่ายชาย ๑ คน หญิง ๑ คน และหมอแคน ๑ คน เนื้อร้องทุกบทจะนำมาจากคัมภีร์ในทางพุทธ ศาสนา ซึ่งในคัมภีร์จะปรากฏเรื่องราวที่เป็นคำสอนต่าง ๆ เช่นความรู้เกี่ยวกับกำเนิดมนุษย์ เป็นต้น งานประเพณีโกนจุก บวชนาค งานกฐิน งานแต่งงาน และงานศพ ตลอดงานเทศกาลประจำปี ต่าง ๆ ฉะนั้นเจริญเบรินจึงเล่นได้ทุกโอกาสทั้งงานมงคลสมรสและงานอวมงคล การแต่งกาย โดยฝ่าย หญิงจะนุ่งผ้าถุงพื้นบ้านสุรินทร์ สวมเสื้อ แขนสั้นหรือแขนยาว มีสไบพาดชายนุ่งโสร่ง มีผ้าคาดเอว สวมเสื้อแขนสั้นหรือแขนยาวตามที่หาได้และเห็นว่าสวยงามที่สุด อุปกรณ์ในพิธี ไห้วครู ฝ่ายเจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมหาไว้ ประกอบด้วยกรวยดอกไม้ ๕ กรวย รูป ๕ ดอก เทียน ๑ คู่ หมาก พลู ๕ คำ เหล้าขาว ๑ ขวด ผ้าขาวยาว ๕ ศอก เงินกำนัน ๒๒ บาท เครื่องราง ของขลังที่มีติดตัวมา นำมาใส่ในพานดอกไม้เพื่ออธิฐานของคุ้มครองให้มีไช้ครูรำไม่ผิดพลาด

วิธีการเล่นเจริญเบริน ก่อนเริ่มเล่น จะมีการไหว้ครู เมื่อไหว้ครูเสร็จหมอแคนจะเป่าแคน นำก่อน แม่เพลงเจริญเบรินจะพ้องประกอบเสียงแคนแล้วเริ่มโอ้ โดยเอามือป้องหู (เป็นการฟังเสียงร้อง

กับเสียงแคนว่าเข้ากันหรือไม่) แล้วเริ่มเจรียงด้วยบทไหว้ครู ปฏิสัณฐานกับผู้ฟังและเจรียงเป็นการบอกกล่าวถึงความสำคัญของงานนั้น ๆ ว่ามีการบำเพ็ญกุศล มีอานิสงส์อย่างไร มีการยกนิทานอุทาหรณ์ประกอบการเจรียง โดยเจรียงเป็นเชิงกระทู้ถาม-ตอบ ในทำนอง ปุจฉา วิสัชนา หลังจากนั้นจึงเจรียงทั่ว ๆ ไป^{๒๗}

๘) **เรียมอันเร** (ลูตอันเร) เรียม แปลว่า “รำ” ลูต หรือโลต แปลว่า “กระโดด” หรือ “เต้น” อันเร แปลว่า “สาก” ฉะนั้น เรียมอันเร หรือ ลูตอันเร จึงแปลว่า “รำสาก” หรือ “เต้นสาก” การเล่นเรียมอันเร จะเล่นกันในวันหยุดสงกรานต์ ซึ่งเรียกว่า “วันตอม” ชาวสุรินทร์ถือว่า วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือนห้า เป็นวันขึ้นปีใหม่ของทางจังหวัด ชาวสุรินทร์จะพากันหยุดงาน ๓ วัน ตั้งแต่วันขึ้น ๑ ค่ำ ถึง ขึ้น ๓ ค่ำ เดือนห้า เพื่อพักผ่อน และไปนมัสการพระพุทธบาทจำลองที่เขาสวาย พอถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ จะมีพิธีก่อเจดีย์ทรายตามวัดวาอารามต่าง ๆ ทั่วไป รุ่งขึ้น วันขึ้น ๑๕ ค่ำ มีการทำบุญตักบาตร และจากวันแรม ๑ ค่ำเป็นต้นไป ตามประเพณีให้หยุดงานอีก ๗ วันเพื่อพักผ่อนในระหว่างหยุดประจำปีในช่วงนี้ ชาวบ้านจะเล่นเรียมหรือลูตอันเร ที่ลานบ้านหรือลานวัด เครื่องดนตรี ที่ใช้ประกอบเรียมอันเร มีสก็วล (กลองโทน) ๑ คู่ ปี่ชลีย์ (ปี่ใน) ๑ เล้า ซอฮู้เสียงกลาง ๑ คัน ฉิ่ง กรับ ฉาบ อย่างละ ๑ คู่ และมีอุปกรณ์ประกอบการเล่นเรียมอันเร คือ สาก ๒ อันยาวประมาณ ๒-๓ เมตร ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้พยุงหรือไม้ประดู่ ไม้หมอนวางรองหัวท้ายสาก ความยาว ๑.๕๐ เมตร สูงประมาณ ๓-๔ นิ้ว การแต่งกาย แต่เดิมไม่พิถีพิถัน แต่งกายตามสบาย หากแต่งตัวให้สวยงามจะแต่งตามประเพณีแต่โบราณ คือ ชายหนุ่มโจงกระเบน สวมเสื้อคอกลมแขนสั้น ผ้าขาวม้าคาดเอวและคล้องไหล่ หญิงนุ่งผ้าไหมพื้นเมืองที่เรียกว่า “ซั่มปัวตโฮล” สวมเสื้อแขนกระบอกมีสไบพาดไหล่มามัดรวบไว้ด้านข้าง สวมเครื่องประดับดอกไม้ทัดหูใช้ผู้รำไม่จำกัดจำนวนทำนองและจังหวะในการรำ ในสมัยก่อนมีเพียง ๓ จังหวะ คือ จังหวะจึงมุย จังหวะมลบโดง และจังหวะจึงปรี ต่อมามีการพัฒนาทำรำเพิ่มขึ้นรวมเป็น ๕ จังหวะดังนี้ (๑)จังหวะไหว้ครู หรือเกริ่นครู (๒) จังหวะกัจปกา (๓) จังหวะจึงมุย (๔) จังหวะมลบโดง (๕) จังหวะจึงปรี ถ้ารำในสมัยก่อน ไม่มีทำรำที่เป็นแบบแผนแน่นอน เพราะเป็นการรำเต้นกันอย่างสนุกสนานในยามพักผ่อน ส่วนมากผู้ที่อยู่ในวงรำกระทบสากจะเป็นหญิงล้วน ส่วนหนุ่มๆ จะมาเป็นกลุ่มยืนชมสาวที่กำลังรำอยู่ หากชอบคนไหนก็จะเข้าไปรำด้วย ดังนั้น ทำรำของหญิงจึงเป็นทำรำปกป้องของสงวน คอยป้องกันไม่ให้หนุ่ม ๆ มาถุกเนื้อต้องตัว เมื่อสาวรำเข้าสาก หนุ่มก็รำตามเข้าสากด้วย การเรียมอันเร จึงเป็นการละเล่นที่สนุกสนานของหนุ่มสาวสมัยก่อน ปัจจุบันเรียมอันเร แต่ละหมู่บ้านแตกต่างกันไปบ้าง แต่ได้มีการพัฒนาไปสู่แบบแผน และเนื่องจากการส่งเสริมและฟื้นฟูประเพณีคล้องช้างประจำปี การเล่นเรียมอันเร จึงกลายเป็นส่วนประกอบ

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

สำคัญในงาน เพราะมีการนำเรือมอันเรมาแสดงในงานช้างทุกปี และยังใช้เป็นชุดการแสดงต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองอีกด้วย^{๒๘}

๙) **เรือมอ้าย** เรือมอ้าย เป็นการละเล่นพื้นบ้านของจังหวัดสุรินทร์อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมีมานานแล้ว คือ การเรือมอ้าย เป็นการร้องโต้กลอนเป็นการเกี่ยวพาราสี ระหว่างหนุ่มสาวนิยมเล่นกันในงานเทศกาลต่าง ๆ การเล่นเรือมอ้ายการแต่งกายเรือมอ้าย แต่งตามสบายไม่มีแบบแผนแน่นอน ถ้าแต่งตามประเพณีพื้นบ้าน จะแต่งกายเหมือนเรือมอันเร คือหนุ่มผ้าถุงพื้นเมือง สวมเสื้อแขนกระบอกมีผ้าสไบคล้องคอ ทั้งชายผ้ามาด้านหน้า ส่วนชายจะนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อคอกลมแขนสั้นมีผ้าไหมคาดเอว ผู้แสดงเรือมอ้ายประกอบด้วย ฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ร้องโต้ตอบกันอาจจะมี ๔-๕ คู่ หรือมากกว่านี้ขึ้นอยู่กับสถานที่แสดงเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบเรือมอ้าย มีกลอง (สีกวล) ๑ คู่ ปี่อ้อ ๑ เล้า ซอด้วง ๑ คัน ฉิ่ง ฉาบ กรับ ทำนองและจังหวะที่นำมาใช้ประกอบเรือมอ้าย เป็น ทำนอง เร่งเร้า สนุกสนาน เรียกว่า “อ้ายยาลำแบ” โอกาสที่ใช้แสดงเรือมอ้าย แสดงในงานเทศกาลต่าง ๆ ที่เป็นงานรื่นเริงสนุกสนานทำรำเรือมอ้าย ไม่มีแบบแผนตายตัว เป็นการพ้อนรำให้เข้ากับจังหวะดนตรี และขึ้นอยู่กับความถนัดของผู้รำ ทำรำส่วนใหญ่เป็นท่าจีบและแบมือ เลยเรียกว่า อ้ายยาลำแบในท่าพ้อนเกี้ยว ทำรำของฝ่ายหญิง จะเป็นท่าที่คอยปิดหรือท่าปกป้อง ระวังการถูกเนื้อต้องตัวของฝ่ายชาย ในการตีบทจะตีบทตามเนื้อหาของเพลง ซึ่งสามารถสื่อความหมายให้ผู้ชมทราบได้ว่า ทำรำเหล่านั้นหมายถึงอะไร วิธีการแสดง ผู้รำจะรำไว้คู่พร้อมกัน หลังจากนั้นจึงเป็นการออกมาโต้กลอนระหว่างชาย-หญิงเป็นคู่ ๆ และมีลูกคู่ร้องรับ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งร้องจบแต่ละวรรค และมีดนตรีบรรเลงรับ ผู้แสดงทั้งหญิงและชายจะรำเกี่ยวกัน ลูกคู่ทั้งหลายจะคอยสนับสนุนให้กำลังใจฝ่ายของตน เมื่อดนตรีจบจะเปลี่ยนคู่ใหม่ออกมาร้องโต้กลอนกันใหม่ในบทและทำรำที่ตนเองถนัด รูปแบบการแสดงจะปฏิบัติเช่นนี้เรื่อยไปจนครบทุกคู่ เมื่อจบสุดท้ายจะมีบทลา แล้วผู้รำจะรำเข้าไปข้างใน^{๒๙}

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า เพลงพื้นบ้านเป็นร้อยกรองที่นำมาจัดจังหวะของคำ และใส่ทำนองเพื่อขับร้องในท้องถิ่นสืบทอดต่อกันมาด้วยวิธีจดจำ ที่มาของ เพลงพื้นบ้าน เกิดจากนิสัยชอบบทกลอนหรือที่เรียกว่า “ความเป็นเจ้าบทเจ้ากลอน” ของคนไทยในท้องถิ่นต่างๆ ที่เรียงร้อยถ้อยคำมีสัมผัสคล้องจอง และประดิษฐ์ทำนองที่ ร้องง่ายแล้วนำมาร้องเล่นในยามว่าง หรือระหว่างทำงาน ร่วมกัน เช่น ลงแขกเกี่ยวข้าว นวดข้าว เพื่อผ่อนคลายความ เหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน เพื่อความสนุกสนาน และเพื่อความสามัคคีในกลุ่มชน การใช้ถ้อยคำในเพลง พื้นบ้านนั้น มีลักษณะตรงไปตรงมา นิยมใช้ภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน บางครั้งก็แฝงนัยให้คิดในเชิง สอแ่งสอแง บางเพลงก็ร้องซ้ำไปมาชวนให้ขบขัน

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

